

Sosyal Sistemler Teorisi: Niklas Luhmann

Savaş TAŞ*

ÖZ

Bu çalışma Niklas Luhmann'ın sistem kuramına dayanan toplum anlayışına giriş niteliğinde bir değerlendirme sunmaktadır. Luhmann, toplumu bireylerin toplamı olarak değil, iletişim yoluyla kendini yeniden üreten bir sistem olarak kavramsallaştırır. Bu bakış açısı, birey ile toplum arasındaki ilişkileri yeniden düşünmeyi gerektirir: birey, sistemin bir ögesi değil; toplumsal iletişimin çevresel koşulu olarak konumlandırılır. Çalışma, bu temel çerçevede toplumun sınırlarının nasıl oluştuğunu, işleyişinin hangi dinamiklere dayandığını ve bireylere sistemsel bağlamda nasıl bir yer tanıdığını Luhmann'ın analizleri bağlamında açık bir dille ortaya koymaktadır. Metin, Luhmann'ın yaklaşımını, kuramsal arka planı ve düşünsel yönelimleriyle birlikte anlaşılır ve bütünlüklü biçimde sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, sistem teorisinin temel varsayımlarını kavramsal netlik içinde tanıtmak ve Luhmann'ın modern toplum kuramına sunduğu özgün katkıyı görünür kılmak istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Niklas Luhmann, Sistem Kuramı, İletişim, Otopoiesis, Toplum Kuramı.

Başvuru / Kabul: 31 Ekim 2025 / 28 Aralık 2025

Atıf: Taş, S. (2026). Sosyal Sistemler Teorisi: Niklas Luhmann. *İmgelem*, 18, 399-424.

The Theory of Social Systems: Niklas Luhmann

ABSTRACT

This study presents an introductory evaluation of Niklas Luhmann's conception of society based on systems theory. Luhmann does not conceptualize society as the sum of individuals, but rather as a system that reproduces itself through communication. This perspective requires a rethinking of the relationship between the individual and society: the individual is not an element of the system, but is positioned as an environmental condition for social communication. Within this framework, the study examines how society establishes its boundaries, the dynamics that underlie its operation, and how individuals are positioned within the systemic context. The text aims to present Luhmann's approach in a coherent and comprehensible manner, along with its theoretical background and intellectual orientation. In this respect, the study seeks to introduce the basic assumptions of systems theory with conceptual clarity and to make Luhmann's original contribution to modern social theory visible.

Keywords: Niklas Luhmann, Systems Theory, Communication, Autopoiesis, Social Theory.

Received / Accepted: 31 October 2025 / 28 December 2025

Citation: Taş, S. (2026). The Theory of Social Systems: Niklas Luhmann. *İmgelem*, 18, 399-424.

*Dr., Evangelische Hochschule Berlin, Sosyal Hizmetler Bölümü, Berlin/Almanya. E-posta: savastash@gmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-9345-5850, ROR ID: <https://ror.org/007bw6q41>

GİRİŞ

Niklas Luhmann'ın (1927-1988) teorik kurgusu özünde Parsons'çu yapısal işlevselciliğin devamı ve geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Sosyal bilimlerde teorik bir krizden bahseden¹ Luhmann'ın temel yönelimi, Genel Sistem Teorisi yardımıyla evrensel bir sosyolojik teori kurma çabasıdır. Luhmann belirli bir teori geleneği içinde yer almakla beraber üretken ve yenilikçi bir çaba içerisindedir. Parsons'a yöneltilen evrenselci bir sistem teorisi ile ilgili eleştirilerden farklı olarak temelini Parsons'ın attığı sosyolojik sistem teorisinin geliştirilmesini kendisini amaç edinir. Ancak yaklaşımı radikal denilebilecek ölçüde farklıdır. Luhmann, Parsons'ın aksine, teorik yaklaşımını sosyoloji klasiklerinin metinleriyle doğrudan bir hesaplama üzerinden değil sosyolojik geleneğin dışına çıkmayı bir önkoşul olarak gören özgün bir kuramsal perspektif arayışından hareketle inşa eder (Kneer ve Nassehi, 1993, s. 34).

Luhmann'a göre, sosyoloji klasiklerine yöneltilen bağlantı arayışları, onların kavrayışlarıyla sürekli diyalog kurulması ve teorik önerilerinin yeniden yorumlanması çabaları, sosyolojinin içinden geçtiği derin kuramsal kriz durumunun bir göstergesidir. Mevcut yaklaşımlar, modern toplumun karşı karşıya olduğu güncel sorun kümelerini yeterli düzeyde kavrayamamaktadır. Bu nedenle Luhmann, sosyolojiyi diğer düşünürlerin yorumları üzerinden dolaylı olarak değil, doğrudan konu temelli bir yaklaşımla ele alır. Zaman içerisinde ele aldığı başlıkların çeşitliliği dikkate alındığında, neredeyse temas etmediği hiçbir alan kalmamıştır: siyaset, ekonomi, bilim, din, hukuk ve sanatın yanı sıra, örgütler, aile, aşk, mahremiyet, ahlak, eleştiri, risk ve protesto hareketleri de kuramsal çerçevesine dâhildir.

Toplumsal alanların neredeyse eksiksiz biçimde ele alınması, Luhmann'ın sistem teorisinin evrensel geçerlilik iddiasıyla doğrudan ilişkilidir. Sosyolojik sistem teorisi, yalnızca etkileşim düzeyine odaklanmakla, sadece örgütleri incelemekle ya da siyaset ve ekonomi gibi belirli toplumsal sistemlerin işleyişini açıklamakla yetinmez. Bu yönüyle ne saf bir mikro ne de yalnızca makro düzeyli bir teori olarak konumlanır. Ancak yine de toplumun makro düzeyde teorik temellendirilmesine yönelik çaba, kuramsal ilgi odağının merkezinde yer alır. Luhmann'ın sistem kuramı, toplumsal olanın yalnızca belirli kesitlerini değil, bütünsel düzlemde tüm alanlarını kapsayacak şekilde kurgulanmıştır. Bu teorik yaklaşımın cazibesi

¹Luhmann'a göre, sosyoloji disiplini bireylerin düşünce tarihine indirgemek ve bu bireylerin kavramsal betimlemeleriyle sınırlı kalmak, sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak gelişimini ve topluma ilişkin bütünlüklü bir kuram üretimini ciddi biçimde engellemektedir. Bu çerçevede geliştirilen sosyolojik yaklaşımlar ise, esasen farklı bireylerin toplum adına sundukları gözlemlerden öteye geçememektedir (Can, 2022, s. 393).

büyük ölçüde, toplumsal gerçekliğin tamamını analiz etmeye olanak tanıyan kapsamlı bir kavramsal araçlar dizisi sunmasında yatar.

Ancak, sosyolojinin radikal biçimde yenilenmesine yönelik iddialı vurgularına rağmen, Luhmann'ın sistem teorisi sosyoloji tarihinden ve onun kuramsal mirasından bütünüyle kopuk değildir. Kuramsal yaklaşımında felsefi ve sosyolojik öncüllerin etkisi açık biçimde izlenebilir. Özellikle Hegel felsefesi ile Edmund Husserl'in fenomenolojisinin sistem kuramı üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Bunun yanı sıra, Arnold Gehlen'in felsefi antropolojisine ve kurumlar kuramına çeşitli düzeylerde göndermeler yapılabilir. Ayrıca Alfred R. Radcliffe-Brown, Bronislaw Malinowski, Émile Durkheim ve Talcott Parsons'ın işlevselci yaklaşımlarına olan kuramsal bağlılık da Luhmann'ın eserinde belirgin şekilde yer bulur (Schoerer, 2022, 275).

Luhmann'ın kuramsal çerçevesi, yalnızca felsefe, etnoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerden değil, aynı zamanda biyoloji, matematik, termodinamik, nörofizyoloji, enformasyon teorisi ve sibernetik gibi alan dışı bilimsel gelişmelerden de etkilenmiştir. Bu alanların bulgularını sosyolojik kuramlaştırma için verimli hale getirme yönündeki çabası, Alman düşünce geleneğinde Wilhelm Dilthey'den itibaren Tin ve Doğa Bilimlerinin kesin biçimde ayrıştırılması yönündeki yaklaşıma karşıt bir tutumu yansıtır. Luhmann, doğa bilimleriyle temas kurmaktan kaçınmamış, özellikle Şilili nörofizyologlar Humberto Maturana ve Francisco Varela'nın insan bilgisinin biyolojik temellerine dair çalışmaları onun düşüncesinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu etkilenme, söz konusu biyolojik kavramların sosyolojik bağlama taşınmasını (her ne kadar bu aktarımlar, ilgili bilim insanlarının kendileri tarafından eleştirilmiş ve kimi meslektaşları arasında da şüpheyile karşılanmış olsa da.) da içermiştir. Bunun yanı sıra, radikal konstrüktivizmin önde gelen isimlerinden Heinz von Foerster ve Ernst von Glasersfeld'in görüşleri de Luhmann'ın sistem kuramı içinde önemli bir yer edinmiştir (Schoerer, 2022, s. 275-276).

Luhmann, doğa bilimlerinden yapılan alıntılar ve kurulan kuramsal bağlantılar aracılığıyla, sosyolojiyi –Durkheim ve Parsons'ın perspektiflerini hatırlatacak şekilde– bilimler arası düzeyde yeniden konumlandırmanın mümkün olduğunu öne sürer. Teorisinin temel amacı, kendi içinde tutarlı ve kavramsal olarak açık biçimde tanımlanmış bir yapı kurmaktır. Bu kuramsal çerçeve içinde özel teorik problemleri çok sayıda makalede ele almıştır. En bilinen derlemelerden biri, altı ciltlik Sosyolojik Aydınlanma (Soziologische Aufklärung) dizisidir. Buna ek olarak, dört cilt halinde yayımlanan Toplum Yapısı ve Semantik: Modern Toplumda Bilgi Sosyolojisi Üzerine Çalışmalar (Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft) başlıklı seri de önemli

bir kuramsal katkı sunar. Kuramında ayırt ettiği işlevsel sistemleri ise ayrı ayrı monografiler şeklinde ele almıştır: Toplumun Ekonomisi (Die Wirtschaft der Gesellschaft), Toplumun Bilimi (Die Wissenschaft der Gesellschaft), Toplumun Hukuku (Das Recht der Gesellschaft) ve Toplumun Sanatı (Die Kunst der Gesellschaft). Bu dizinin geçici doruk noktası, yaşamının son döneminde yayımlanan kapsamlı eseri Toplumun Toplumu (Die Gesellschaft der Gesellschaft) olmuştur. Ancak vefatının ardından Toplumun Siyaseti (Die Politik der Gesellschaft), Toplumun Dini (Die Religion der Gesellschaft) ve Toplumun Eğitim Sistemi (Das Erziehungssystem der Gesellschaft) başlıklı çalışmalar da yayımlanarak bu seri genişletilmiştir. Toplumu bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde analiz etmeyi amaçlayan Luhmann'ın anlaşılması öncelikle kavramsal çerçevesini anlamayı gerektirir.

Genel bir sistem kuramı olarak toplumu bütünsel düzlemde kavramsallaştıran ve geniş bir kavramsal araçlar dizisi sunan Luhmann'ın sistem kuramına yöneltile eleştiriler, bu çalışmanın öncelikli inceleme alanını oluşturmamaktadır. Çalışmanın temel amacı, toplumsal sistemleri otopoietik iletişim temelinde açıklayan Luhmann'ı kuramsal çerçeveyi, kendi kavramsal tutarlılığı içinde çözümlemektir. Kuşkusuz bu kuramsal yaklaşım gerek normatif gerekse epistemolojik düzlemlerde kapsamlı eleştirilere açıktır; ancak bu tür bir eleştirel yönelim, çalışmanın kuramsal problematiğini zorunlu olarak başka bir düzleme taşıyacaktır. Bu nedenle, Luhmann'ın sistem kuramına yönelik kapsamlı eleştiriler bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmaktadır. Bununla birlikte, kuramın bazı sınırlılıklarına ilişkin sınırlı ve işaret edici nitelikteki eleştirilere, çalışmanın sonuç bölümünde kısaca değinilecektir.

Kavramsal Çerçeve

Sosyal Sistem

Sistem kavramı köken itibarıyla, temel olana ilişkin bir araya getirilmiş, bileşik-bütünsel olanı ifade eder. Herhangi bir yapı içindeki öğelerin birbirleriyle olan örüntüsel ilişkilerini kapsar. Her zaman yalnızca parçaların toplamından ibaret olmayan, daha fazlasını temsil eden bir bütünlüğe gönderme yapar. Zaten bu yaygın deyim bile, sistem kavramının hem öğelerin toplamı hem de bu öğeler arasındaki ilişkiler bütünü olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koyar. Felsefi gelenekte sistem kavramı tam da bu anlamda kullanılmıştır. Örneğin Fichte'nin 1794 tarihli sistem tezinde, zıt olanın mutlak birliğe dâhil edilmesi amaçlanır. Ben, kendisini yalnızca bir karşıt üzerinden belirleyebilir; bu yüzden “ben” ile “ben-olmayan” zorunlu olarak birlikte düşünülür. Sistem tezinde amaç, bu karşıtlığın birbirini dışlayan kutuplar olarak değil, mutlak birliğin zorunlu ve tamamlayıcı momentleri olarak kavranmasıdır. Hegel de sistem

kavramını bütünü ifade eden bir şifre olarak kullanır; Tinin Fenomenolojisi'nin önsözünde “gerçeğin ancak sistem olarak gerçek olduğunu” (akt. Kneer ve Nassehi, 1993, s. 18) vurgular. Bu bağlamda, bireysel ögeler ancak bütünün parçaları olarak kavranabilir. Bugün sistem teorisi adı altında anlaşılan yaklaşımla doğrudan ilişkili olmasalar da ortak olan nokta şudur: Sistem, belirli bir ilişki içerisinde bulunan ögelerden oluşan bir bütünlüğü ifade eder (Kneer ve Nassehi, 1993, s. 18). Luhmann'a göre toplumsal sistemler, bireylerin eylemleriyle değil, iletişim süreçleriyle yapı kazanır. Bu sistemler, iletişimin sürekliliğiyle kendi kendini üretir (otopoiesis) ve çevrelerinden farklılaşarak varlıklarını sürdürür. Bu bağlamda toplumsal sistem, anlamlı iletişimlerin belirli bir yapısal düzen içerisinde birbirine bağlandığı, kapalı ama çevresiyle ilişkili bir birimdir. Bu sistemlerin temel ögesi iletişimdir, eylem değildir. İletişim, burada sadece mesaj alışverişi değil; bilgi sunumu, aktarımı ve anlaşılmasını içeren, sistemin yeniden üretimini mümkün kılan bir işlemdir. Luhmann'a göre bir toplumsal sistem, varlığını ancak iletişimlerin birbirine bağlanması yoluyla sürdürebilir. Bu bağlamda toplumsal sistemler, iletişimlerin iletişimler aracılığıyla sürdürülmesi süreciyle işler. Sistem, bir iletişimi başka bir iletişime ekleyerek kendi sürekliliğini sağlar; bu sayede hem kendini yeniden üretir hem de dış çevresinden farklılaşarak kendi sınırlarını belirler. Toplumsal gerçeklik, kişiler arası ilişkilerden değil, sistematik olarak birbirine bağlanmış iletişim zincirlerinden oluşur. Dolayısıyla bireyler, sistemin ögesi değil; iletişimin çevresel koşullarıdır (Luhmann, 2021, s. 60-62).

Otopoiesis (Autopoiesis)

Otopoiesis (Autopoiesis) kavramı, Yunanca'da autos; kendi, poiein; yapmak kelimelerinden meydana gelmektedir. Türkçe'de ise kendi kendine üretmek (selbstreferentiell), oluşturmak anlamlarına tekabül etmektedir. Sistemin kendi ögelerini kendisinin üretmesi ve yeniden üretmesi anlamına gelir. Otopoiesis, sistemin kendi yapı ve işlevlerini içsel ilişkiler ağı üzerinden yeniden üretmesi ve bu yeniden üretimi süreklilik taşıyan bir döngü içinde gerçekleştirmesi biçiminde tanımlanır. Bu bağlamda Luhmann'a göre toplum, kendini iletişim yoluyla yeniden üreten otopoietik bir sistemdir. Bu, toplumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan temel işlemleri -yani iletişimleri- yine kendi içinden üretmesi anlamına gelir. Toplum dışsal bir kaynakla değil, kendi iletişimlerinin sürekliliğiyle işler. Bu yönüyle toplum, hem öz-referanslı hem de *operatif olarak kapalı* bir sistemdir: yalnızca kendi içinde neyin iletişim olduğunu tanımlar ve kendi sınırlarını bu temelde kurar. Otopoietik yapısı sayesinde toplum, karmaşıklığı yönetebilir ve süreklilik kazanabilir (Baraldi, Corsi ve Esposito, 2019, s. 29-33; Ritzer 2018: 197). Otopoiesis kavramı, sistemin kendi ögelerini üretme kapasitesine

işaret eder; bu sayede sistem hem kendi sınırlarını belirler hem de çevresinden ayrışarak süreklilik kazanır. Böylece sistem hem kendini hem de çevreyi değiştirebilecek bir özelliğe sahiptir (Ertong, 2011, s. 47).

Gözlem (Beobachten)

Toplumsal sistemler, diğer sistem türlerinde olduğu gibi, gözlemleyen sistemlerdir. Bu ifade, Luhmann'ın sistem kuramında kullanılan gözlem kavramının, gündelik dildeki doğrudan algılama ya da izleme anlayışından önemli ölçüde farklılaştığını ortaya koyar. Sistem teorisinde gözlem, nesnel bir dış gerçekliğin edilgin biçimde algılanması anlamına gelmez. Aksine gözlem, bir *ayrımın* yapılması ve bu ayrım temelinde bir *belirlemenin* gerçekleştirilmesidir; ayrım ve belirleme tek bir işlem olarak gözlemin iki yönünü oluşturur. Bir sistem, çevresine ilişkin bir gözlemde bulunduğu anda, bunu kendi içsel kodları ve anlam yapısı doğrultusunda yapar. Örneğin, hukuk sistemi çevresini hukukî/hukuk dışı, ekonomi sistemi kârlı/kârsız, bilim sistemi doğru/yanlış ayrımı üzerinden gözlemler. Bu sistemler, çevrelerini algılamadan önce, onları kendi işlevsel ayrımları aracılığıyla kurar ve anlamlandırır. Böylece her sistem, çevresini yalnızca kendi perspektifinden görebilir ve kendi gözlem biçimiyle işler. Bu nedenle, toplumsal sistemlerin gözlem yetisi, dışsal dünyayı olduğu gibi yansıtmak değil, o dünyayı kendi sistemsel mantığı içinde yeniden yapılandırmak anlamına gelir (Luhmann, 2021, s. 50-51). Luhmann'ın toplum kuramı ile ilgili görüşlerinde gözlem konusu daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Karmaşıklık (Komplexität)

Luhmann'ın sistem teorisinde karmaşıklık, sistemin karşı karşıya olduğu seçenek fazlalığına işaret eder. Bu kavram, yalnızca çoklukla değil, aynı zamanda bu çokluk içinde bir seçim zorunluluğuyla birlikte düşünülür. Bir sistem, gerçekleştirebileceğinden daha fazla imkânla karşı karşıya kaldığında karmaşıklık söz konusudur. Bu bağlamda, toplumsal sistemler karmaşık yapılardır çünkü her iletişimde ya da eylemde bulunulabilecek çok sayıda alternatif vardır, ancak sistem bu olasılıklardan yalnızca birini gerçekleştirebilir. Karmaşıklık, sistemin kendi sınırlarını belirlemesini, bazı seçenekleri dışlamasını ve bu yolla işlem yapabilir hâle gelmesini (beraberinde getirir. Toplumsal sistemler açısından karmaşıklık, her durumda birden fazla bağlantı seçeneğinin mevcut olduğu ve sistemin bu seçenekler arasında seçici tercihler yapmak zorunda kaldığı anlamına gelir. Luhmann'a göre karmaşıklık içermeyen toplumsal durumları hayal etmek neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle toplumsal yaşamda belirsizlik, olasılık fazlalığı ve seçim zorunluluğu sürekli mevcuttur. Karmaşıklık, aynı zamanda

derecelendirilebilir bir özelliktir; yani sosyal durumlar karmaşıklık açısından farklı yoğunluklar gösterebilir. Bazı durumlar çok sayıda bağlantı olanağı içerirken, bazıları sınırlı seçeneklerle karşı karşıyadır. Bu karmaşıklığın işlenebilir hâle gelmesi, sistemlerin yapı, program, kod ya da farklılaşma yoluyla seçimleri ön yapılandırmasına bağlıdır. Sistem, karmaşıklığı tamamen ortadan kaldıramaz; yalnızca onu azaltabilir ve yönetebilir (Luhmann, 2021, s. 46).

Luhmann'ın sistem teorisinde kod, program, fonksiyon, çifte olumsuzluk gibi birçok temel kavram bulunmaktadır ve bunlar kapsamlı biçimde incelenebilir. Ancak bu çalışma, teorik çerçeveye giriş amacıyla sadece dört ana kavram üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dört kavram, sistem teorisini anlamak için en temel ve öncelikli olanlardır. Diğer kavramlar da önem taşımakla birlikte, kapsamlarının genişliği ve Luhmann'ın teorik bakışını anlamada dört ana kavrama göre daha tali kavramlar olmaları nedeniyle burada ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

Teorik Perspektif ve Metodolojik Araçlar

Yapısal İşlevselcilikten Eşdeğerlik İşlevselciliğine (Äquivalenzfunktionalismus)²: Sistem/Çevre Teorisi

Luhmann, sistem kuramının kendi versiyonunu, disiplinlerarası bir teorik genel çerçeve işlevi görecektir şekilde ve popülerliğini yitirmekte olan işlevselciliğin yeniden canlandırılmasına yönelik bir girişim olarak sunar (Luhmann, 2017). Bunu yaparken, işlevselciliğin mevcut haline, özellikle de Parsons'un yaklaşımına bir eleştiri de getirir.

Parsons'a yöneltilen kapsamlı eleştirileri, işlevselcilik ya da sistem kuramını tümüyle terk etmek için bir gerekçe olarak görmek yerine, Luhmann bu iki paradigmanın belirli yapısal ve kavramsal dönüşümlerle korunması gerektiğini savunur. Geliştirdiği kuramsal program, her ne kadar Parsons'ın işlevselciliğine yönelmiş olsa da başlangıçtan itibaren ondan ayrılan bir yönelimi temsil eder. Parsons, sistem kuramını yapısal-işlevselci biçiminde tanımlarken, Luhmann kendi yaklaşımını *işlevsel-yapısalcı* olarak adlandırır. Bu terminolojik fark, kuramsal önceliğin yapıdan işlevselliğe doğru yer değiştirdiğini ima eder. Luhmann, Parsons'ın nedensel işlevselciliğinin -yani mevcut toplumsal yapıların sürekliliği için gerekli işlevsel performansları sorgulayan yaklaşımının- yerine, sistemin karşılaştığı problemler karşısında hangi işlevsel eşdeğerlerin ya da alternatif çözümlerin geliştirilebileceğini soran ve bu yönüyle

²Äquivalenzfunktionalismus kavramını Eşdeğerlik İşlevselciliği olarak çevirdim. Bununla kastedilen farklı iki objenin aynı bağlamda eşdeğer işlevi yerine getirmesidir.

çok daha esnek bir perspektif sunan *eşdeğerlik işlevselciliğini* önerir (Luhmann, 2017, s. 23). Bu bağlamda sistem teorisinin amacı, klasik denge kuramlarında olduğu gibi sistemin bozucu etkilerden arındırılarak statik bir dengeye geri dönmesi değil, sistemin öğelerinin sürekli yeniden üretimini güvence altına almaktır. Luhmann bu amacı, “statik değil, dinamik istikrar” (Luhmann, 2021, s. 79) formülüyle özetler. Bu yaklaşımla Luhmann, Parsons’ın düzen ve denge odaklı sistem kuramının aksine, sistem öğelerinin işleyişine yapısal işlevselciliğe atfedilen temel eksikliği, yani değişim unsurunu dahil eder. Luhmann’ın ana mesajı açıktır: Parsons’a yöneltilen eleştiriler temelinde geliştirilen ve örneğin Dahrendorf’un çatışma kuramında görüldüğü üzere çatışma kavramını düzenin yerine ikame eden indirgemeci kuramsal yaklaşımlar zorunlu değildir. Aksine, Luhmann’a göre sistem teorisi, birbirine karşıt gibi görünen kategorilerin her ikisini de aynı anda dikkate alabilecek kuramsal bir esneklik sunar. Sadece tek bir kuramsal kategoriye erken bir bağlılıktan kaçınılması koşuluyla bu teori evrensellik iddiasını sürdürebilir.

Luhmann, eşdeğerlik işlevselciliğine geçişle birlikte sosyolojiye kuramsal düzeyde belirleyici bir bilgi ilerlemesi vaat eder. Bu yaklaşım, yapıların ve sistemlerin varlığını verili kabul eden ve yalnızca sürekliliklerine odaklanan dar referans çerçevelerinden çıkmayı mümkün kılar. Bunun yerine, yapı ve sistem oluşumunun anlamına ilişkin çok daha temel bir sorunun sorulmasına olanak tanır (Luhmann, 2021, s. 113). Bu temel sorgulama, Luhmann’ın onun sistem teorisinin merkezinde yer alan bir kavrama, karmaşıklık (Komplexität) kavramına götürür. Luhmann’a göre, “Sosyal sistemler, karmaşıklığın kavranması ve azaltılması işlevine sahiptir. Bu sistemler, dünyanın aşırı karmaşıklığı ile bireyin deneyimleri bilinçli olarak işleme kapasitesi arasındaki, antropolojik olarak sabitlenmiş yapısal uyumsuzluk karşısında aracı bir rol üstlenir. Bu işlev, sistem oluşumuyla –yani özellikle iç ve dış arasındaki farkın istikrara kavuşturulmasıyla– yerine getirilir. [...] İç-dış farkı, dünyanın içinde daha az karmaşık adalar oluşturmayı ve bunları istikrarlı kılmayı mümkün kılar” (Luhmann, 2017, s. 116).

Bu çerçevede sosyal sistemlerin ortaya çıkışı, temelde bireyin sınırlı deneyim işleme kapasitesinin aşırı yüklenmesine bir yanıt olarak değerlendirilir. Modern toplumların artan karmaşıklık düzeyi birey üzerinde sürekli bir bilişsel baskı yaratırken, sosyal sistemler bu baskıyı azaltıcı bir rahatlama işlevi görür (Gehlen, 2016, s. 62). Söz konusu karmaşıklıktan klasik sosyoloji kuramlarında tanımlanan işbölümü, farklılaşma ve uzmanlaşma zorunluluğu doğar. Luhmann’ın sistem teorisi bu bağlamda yalnızca toplumsal düzeyde bir yapılandırma biçimi değil, aynı zamanda insan tarafından üstlenilen işlevlerin sosyal sistemlere devrini

içeren bir delegasyon teorisi (bireysel işlev ve sorumlulukların toplumsal sistemlere aktarılması) olarak da okunabilir.

Luhmann'a göre sistemler, kendilerini bir çevreden ayıran sınır çizimi aracılığıyla ortaya çıkar. Bu çevre, sistemin dışında kalan ve içinde başka sistemlerin de bulunabileceği bir bütünlük, yani çevre (Umwelt) olarak tanımlanır. Sistem, kendi içindeki ögeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin oluşturduğu yapısal bütünlükle belirlenir. Ancak çevre, izole bir dışlık değil, sistemle kurduğu ilişki bağlamında tanımlanabilir. Yani sistem yalnızca belirli bir çevreye karşıt olarak biçimlenir ve varlığını bu karşıtlık içinde sürdürür. Çevrenin ayırt edici özelliği ise, sistemden daha karmaşık olmasıdır: Çevre her zaman sistemin benimseyebileceği ve işleyebileceğinden daha fazla olasılık sunar. Bu nedenle zorunlu olarak sistemden daha karmaşıktır (Luhmann, 2013 s. 9). Bu durum, sisteme çevredeki olasılık çoğulluğu içerisinden bir seçim yapma zorunluluğu yükler. Seçim işlevi (Selektionsfunktion), sistemin çevreye karşı sınır çizmesini ve bu yolla kendi iç yapısını inşa ederek karmaşıklığı azaltmasını mümkün kılar. Başka bir deyişle, sistem, çevrenin sınırsız karmaşıklığını kendi açısından yönetilebilir kılmak için kendisi de karmaşıklık üretir. Luhmann, karmaşıklığı somutlaştırarak şu şekilde tanımlar: “Karmaşık olarak, ögelerin içsel bağlantı kapasitesi kısıtlamaları nedeniyle artık her ögenin her an her başka öğeyle bağlantılı olamayacağı, birbirine bağlı bir ögeler kümesini adlandırmak istiyoruz” (Luhmann, 2021, s. 46). Karmaşıklık, bütün ögelerin aynı anda ve sınırsızca birbirine bağlanamaması durumudur. Yani her şeyin her şeyle bağlantılı olamaması, belirli bağlantıların seçilmesini zorunlu kılar. Bu durum, sistemin yapısal sınırlarını ve işlem kapasitesini belirler. Sosyal sistemlerde karmaşıklığın artışı, belirli olaylara verilen tepki çeşitliliğini artırırken, süreçlerin öngörülebilirliğini azaltır ve bağlantıların olumsuzluğunu (Kontingeniz) yükseltir: “Belirtilen anlamda karmaşıklık, seçim zorunluluğu demektir, seçim zorunluluğu olumsuzluk demektir ve olumsuzluk risk demektir” (Luhmann, 2021, s. 47). Bu bağlamda olumsuzluk, her zaman fiilen gerçekleşen bağlantının yanı sıra, alternatif bağlantıların da mümkün olabileceği anlamına gelir. Luhmann'ın sistem teorisinde karmaşıklık, seçim ve olumsuzluk arasındaki bu içsel bağ, toplumsal yapıların dinamik ve farklılaşmış doğasını kavramada temel kuramsal bir çerçeve sunar.

Buraya kadar genel anlamda sistemlerden ve bunların çevreyle kurdukları ilişkilerden söz edildiyse de artık Luhmann'ın sistem teorisi bağlamında farklı sistem türlerine yönelmek gerekir. Luhmann'a göre sistemler çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilir: Makineler, organizmalar, psişik ya da sosyal sistemler şeklinde. Makineler, dışsal girdilere bağımlı olan ve bu nedenle allopoietik olarak adlandırılan sistemlerdir. İşleyebilmek için dışarıdan başlatıcı

bir müdahale, kullanım veya enerjiye ihtiyaç duyarlar. Buna karşılık, Luhmann'ın sistem teorisinin merkezinde yer alan sistemler, otopoietik (autopoietisch) sistemlerdir. Bu sistemler, çevreyle ilişkili olmakla birlikte, işlemsel olarak kapalıdır; yani sistemin işlemleri yalnızca sistemin kendi öğeleri tarafından ve yine bu öğeler aracılığıyla gerçekleşir. Luhmann, biyolojik ve psişik sistemlere değinse de, sosyolog kimliğiyle esasen sosyal sistemlerle ilgilenir. Sosyal sistemler de otopoietik olarak işler, ancak onların özgül ögesi *iletişim*dir. Luhmann, sosyal sistemleri kendi içinde üç düzeyde sınıflandırır:

1. Etkileşim sistemleri (Interaktionssysteme): Yüz yüze, zamansal ve mekânsal olarak eşzamanlı gerçekleşen iletişim biçimlerini içerir.
2. Örgüt sistemleri (Organisationenssysteme): Üyelik ve karar yapıları gibi resmi düzenlemelere dayanan yapılardır.
3. Toplum sistemi (Gesellschaftssysteme): Tüm iletişimlerin bir bütün içinde işlediği en üst düzey sistemdir.

Bu üç düzey, sosyal gerçekliğin farklı yapılaşma biçimlerine karşılık gelir ve Luhmann'ın sistem teorisinin toplumsal farklılaşmayı açıklamadaki temel çerçevesini oluşturur (Luhmann, 2013, s. 9).

Luhmann'a göre sistemler farklı biçimlerde ortaya çıkabilir: makineler, organizmalar, sosyal ya da psişik sistemler olabilirler. Makineler, yalnızca dışsal etkiyle işleyen ve kendi öğelerini üretmeyen allopoietik sistemlerdir. Buna karşılık, Luhmann'ın teorik merkezine yerleştirdiği otopoietik sistemler, kendilerine özgü öğeleri kendiliğinden üretirler. Her ne kadar psişik ve biyolojik sistemlere de atıfta bulunsa da, esas olarak sosyal sistemlerle ilgilenir. Luhmann sosyal sistemler için üç düzey ayırt eder: etkileşim sistemleri, örgüt sistemleri ve toplum sistemi (Luhmann, 2013, s. 9). Etkileşim sistemleri, birbirini karşılıklı olarak algılayan hazır bulunan bireyler tarafından oluşturulur. Hazır bulunmayanlara atıf yapılabilir, ancak iletişim yalnızca hazır bulunanlarla mümkündür: Toplantılar, seminerler, gündelik sohbetler bu kategoriye girer. Katılımcıların fiziksel varlığı bu sistemlerin varlık koşuludur; dağılmalarıyla sistem de sona erer. Ancak, performans ve karmaşıklık üretme kapasitesi, yapısal sınırlılıkları nedeniyle oldukça kısıtlıdır. Aynı anda yalnızca bir kişinin konuşabilmesi, konuların sıralı biçimde ele alınması gibi nedenlerle bu sistemlerde güç mücadeleleri ve dikkat için rekabet söz konusu olabilir (Luhmann, 2013, s. 10-11).

Örgüt sistemleri, daha yüksek düzeyde karmaşıklığın kurumsallaşmasını sağlar. Modern toplumda, işlevsel sistemlerin çoğu belirli örgütlere bağlanmıştır: Ekonomi sistemine

şirketler ve bankalar, din sistemine kiliseler, eğitim sistemine okullar, siyasal sisteme partiler ve çıkar grupları vb. (Luhmann, 2000, s. 205). Örgütlerde üyelik belirli kurallara bağlıdır; giriş ve çıkış keyfi değildir. Ayrıca, etkileşim sistemlerinin aksine örgütler, üyelerinin fiziksel hazır bulunmalarından bağımsız olarak da işlev gösterebilir. Örgütlerin Bbu özellikleri sayesinde, modern toplumun işlevsel alanlarında gerekli olan yüksek derecede motivasyon genellemesi ve davranış özelleşmesi sağlanabilir (Luhmann, 2013, s. 13).

Luhmann, toplum sistemlerinden çoğul olarak bahseder ve anladığı şey toplumdur, çünkü tarihsel olarak bir arada var olan farklı toplumlar söz konusudur. Ancak günümüzde yalnızca tek bir toplumdur, yani *dünya toplumundan* söz etmek mümkündür. (Luhmann, 2021) Bu toplum, başlangıçta birbiriyle iletişimsel olarak ulaşılabilir tüm eylemlerin kapsayıcı sosyal sistemi olarak tanımlansa da (Luhmann, 2013, s. 11), daha sonra Luhmann, eylem kavramı yerine iletişimi merkeze alarak toplumun birbiriyle ilişki kuran tüm iletişimlerin kapsayıcı sosyal sistemi olarak anlaşılması gerektiğini belirtir (Luhmann, 2000, s. 24). Bu üç sistem düzeyinin ayrımı, Luhmann'a göre yalnızca analitik bir tasnif değil, toplumsal evrimin ürünüdür. Arkaik toplumlarda etkileşim, örgüt ve toplum henüz ayrışmamışken, modernleşme süreci sistem tiplerinin birbirinden farklılaşmasına yol açmıştır. Günümüzde toplum ne tüm etkileşimlerin toplamı ne de birleşik bir örgütler sistemi olarak kavranabilir (Luhmann, 2013, s. 13).

Toplumsal sistemler, dünyanın sınırsız olasılıklar içeren karmaşıklığını kavrama ve bu karmaşıklığı işlenebilir hâle getirme işlevini üstlenir. Luhmann'a göre karmaşıklık, bir sistemin çevresindeki sonsuz seçenekler ve belirsizlikler bütünüdür; sistemin kendisi ise bu olasılıklar denizinde sadece sınırlı bir seçimi gerçekleştirebilir. İşte bu noktada sistemlerin temel işlevi devreye girer: karmaşıklığı indirgemek (Komplexitätsreduktion). Sistem, çevresindeki sonsuzluğu filtreleyerek anlamlı seçimler yapar, böylece kendi devamlılığını sağlar. Bu indirgeme, rastgele bir sınırlama değil, sistemin kendi yapısal kapalılığı içinde gerçekleşen, kendine özgü anlam kodlarıyla yönlendirilen bir düzenleme sürecidir. Bu bağlamda her toplumsal sistem – örneğin hukuk, ekonomi, siyaset ya da eğitim – yalnızca kendi anlam yapısına göre seçici davranır ve bu seçicilik aracılığıyla karmaşıklığı işleyebilir hâle getirir. Dolayısıyla Luhmann'a göre toplumsal sistemlerin varlık nedeni, bireylerin ya da toplumun genel ihtiyaçlarını karşılamaktan çok, iletişim yoluyla karmaşık gerçekliği sınırlı ve istikrarlı formlarda işler hâle getirmektir. Bu da onların hem varlık koşuludur hem de çevreleriyle kurdukları ilişki biçiminin temelidir (Luhmann, 2021, s. 111-112). Bir başka deyişle, toplum, iletişim yoluyla hem işleyişini hem de sürekliliğini sağlayan bir çerçeve oluşturur.

Luhmann'ın belirttiği manada sistemler çevrelerine karşı sınır çizerek varlık kazanır ve bu çevrenin karmaşıklığıyla başa çıkabilmek adına kendi iç karmaşıklıklarını inşa ederler. Allopoietik sistemlerin aksine, sosyal sistemler otopoietiktir; yapılarını dışardan değil, kendi içinde üretirler. Bu bağlamda, sosyal sistemlerin ayırt edici özelliği, eylem değil iletişim temelinde kurulmalarıdır. Luhmann'a göre, sosyal sistemler iletişimden oluşur. Bu, onun Parsons'tan temel kopuş noktalarından biridir (Schroer, 2022, s. 282). Sistem kuramında, girdi-çıkı modeli yerine kendini üreten (otopoietik) sistemler anlayışının benimsenmesi, kuramsal düzeyde önemli bir paradigmatik kırılmayı beraberinde getirmiştir (Luhmann, 2021). Ayrıca, Parsons'un daha statik bir toplumsal model oluşturduğu analizine göre Luhmann'ın modeli, toplumun dinamik yönünü de dikkate alan bir içeriğe sahiptir.

Sosyal Sistemlerin Temel Ögesi Olarak İletişim

Luhmann'a göre iletişim yalnızca sosyal sistemler içinde gerçekleşir ve bu bağlamda iletişimi gerçekleştiren özne bir birey değil, iletişimin kendisidir. İletişim, bir önceki iletişimle kurulan bağ aracılığıyla süreklilik kazanır ve bu bağlanma, sosyal sistemin otopoietik (kendini üreten ve yeniden üreten) yapısını mümkün kılar. Bu nedenle iletişim, yalnızca başka bir iletişimden türeyebilir. Bu yaklaşım, iletişimi bir göndericinin bir alıcıya mesaj ilettiği geleneksel iletim modellerinden radikal biçimde ayırır. Luhmann, iletişimi bu doğrultuda enformasyon, ileti (Mitteilung) ve anlama (Verstehen) olmak üzere üçlü bir seçim sürecinin birleşimi olarak kavramsallaştırır. Bu üç unsurun eşzamanlı olarak gerçekleşmesiyle ancak bir iletişimden söz edilebilir. Her enformasyon, belirli bir olasılıklar ufku içerisinde yapılan seçime dayanır. Enformasyon farklı biçimlerde iletilebilir; sözlü ya da yazılı, fısıldayarak ya da bağırarak aktarılması mümkündür. Aynı şekilde, iletilen enformasyon farklı biçimlerde anlaşılabilir (Luhmann, 2021, s. 191). İletişim bilgi aktarımından ibaret olmayan; kendi dinamikleriyle farklılaşan ve gelişen, gözlemden bağımsız tanımlanabilen bir süreçtir. Bu üç unsurun - enformasyon, ileti ve anlama- eşzamanlı gerçekleşen seçimine dayanan bir sentezdir. Luhmann'a göre, bu üçlü sürecin tam anlamıyla gerçekleşmesi yüksek derecede olasılık dışı bir durumdur; buna karşın, iletişim tam da bu düşük olasılıklı yapı sayesinde sosyal düzenin mümkün hâle gelmesini sağlar. İletişim, özünde her zaman *olumsallık* taşır. Luhmann'ın ifadesiyle olumsal olan ne zorunlu ne de imkânsızdır; yani olduğu gibi olan (olmuş veya olacak olan), fakat aynı zamanda başka türlü de olabilecek olandır (Luhmann, 2021, s. 154; Luhmann, 1992, s. 93).

Bu çerçevede, bir iletme niyeti göz ardı edilebilir ya da hiç fark edilmeden geçebilir; dolayısıyla iletişim, eğer kimse onu anlamaya yani kabul etmeye ve daha fazla iletişimle

ilişkilendirmeye hazır değilse başarısız olur. Aynı şekilde, bir enformasyon başka türlü ya da tamamen yanlış da anlaşılabilir. Ancak gündelik anlamda *yanlış anlama* olarak değerlendirilen durum bile, Luhmann'a göre iletişimseldir; çünkü bu yanlış anlama, yeni bir enformasyonun iletilmesine ve bu yeni iletişimin tekrar anlaşılmasına yol açtığı sürece, iletişimsel sürecin bir halkasını oluşturur. Sosyal sistemler, bu şekilde kendilerini sürdürür: İletişimin sürekli olarak başka bir iletişime bağlanması ve bu zincirin kesintiye uğramaması sayesinde sistem kendi sürekliliğini sağlar. Buna göre, iletişimsel bağın sona ermesi, ilgili sosyal sistemin çözülmesi anlamına gelir (Schroer, 2022, s. 283). Dolayısıyla Luhmann'a göre toplum ve onun temel varoluş koşulu olan iletişim, tek bir seçeneğe indirgenebilen, tamamen öngörülebilir ve bütünüyle istikrarlı bir yapıya sahip değildir.

Sistem Kuramı Çerçevesinde Toplum Anlayışı

Niklas Luhmann, 1960'ların sonlarından itibaren yürüttüğü çalışmalarının merkezine, dönemin toplumsal ve teorik koşullarına uygun bir toplum kuramı geliştirme amacını yerleştirmiştir. Ona göre çağdaş sosyoloji, bu doğrultuda hâlâ tatmin edici bir teori sunabilmiş değildir. Luhmann, mevcut toplum kuramlarının temel yetersizliğini, aralarındaki örtük uzlaşmalardan kaynaklanan birtakım bilişsel engellerle açıklar ve dört temel bilgi engelini şu şekilde sıralar:

Toplumun somut bireylerden ve bireyler arası ilişkilerden oluştuğu varsayımı;

Toplumun, dolayısıyla bireylerin fikir birliği, uzlaşma ya da tamamlayıcı amaçlarla kurulduğu ya da en azından bu temelde bütünleştiği fikri;

Toplumların bölgesel (teritoryal) olarak sınırlandırılmış birimler olduğu, örneğin Brezilya'nın Tayland'dan, ABD'nin Rusya'dan ve hatta Uruguay'ın Paraguay'dan farklı bir toplum teşkil ettiği varsayımı;

Toplumun dışsal bir nesneymişçesine, bireyler ya da coğrafi birimler gibi dışarıdan gözlemlenebileceği inancı.

Bu varsayımları eleştiren Luhmann, radikal bir antihümanist, antiregionalist ve konstrüktivist toplum anlayışına geçişin gerekliliğini savunur (Schroer, 2022, s. 284-285).

Luhmann'ın kuramını *antihümanist* olarak tanımlaması ilk bakışta şaşırtıcı görünse de bu yönelim Luhmann'ın klasik toplum kuramı ve felsefe geleneğiyle bilinçli bir kopuşunu temsil eder. Ona göre insan, toplumsal olanın birliği açısından teorik açıdan işlevsizdir. Bu anlamda birey, sosyolojik analizlerin başlangıç noktası olarak uygun bir referans teşkil etmemektedir. Luhmann, insanı beden, beyin, psişe ve bilinç gibi sistem bileşenlerine ayırarak

analiz eder; insan artık toplumun bir parçası olarak değil, onun dışındaki bir varlık düzeyi olarak konumlandırılır. Bu yaklaşım, insanı merkeze alan hümanist gelenekte bireye atfedilen ayrıcalıklı konumun reddi anlamına gelir. Luhmann şöyle der: “Makineler, kimyasal sistemler, canlı sistemler, bilinçli sistemler ve anlamlı-iletişimsel (sosyal) sistemler vardır; ancak bunların tümünü kapsayan bir sistem birimi yoktur. İnsan, kendisi veya gözlemciler için bir birlik olarak görülebilir; ancak bir sistem değildir. Bir insan çokluğundan da bir sistem kurulamaz” (Luhmann, 2021, s. 67). Dolayısıyla Luhmann, analizlerinde, toplumun görece türdeş kabul edilebilecek özelliklere sahip grup ve bireylerden oluştuğu yönündeki tanımları da dışlamaktadır.

Antihümanist bakış açısıyla bağlantılı olarak, Luhmann’ın toplum kuramı aynı zamanda *antinormatif* ve *antikonsensüel* bir karakter taşır. Luhmann, Talcott Parsons’ın toplumsal düzenin oluşumunu ortak değerler ve normatif mutabakat üzerinden açıklamasını eleştirir. Parsons’a göre toplum, üyeleri arasında geniş bir normatif uzlaşıya dayanır. Ancak Luhmann, bu yaklaşımın uzlaşmayı abarttığını savunur; öyle ki, Parsons’ın yaklaşımı köleler, suçlular ya da karşı-kültürel gruplar (örneğin hippiler) gibi normların açıkça dışında kalan bireylerin bile söz konusu normları benimsediğini varsaymak zorunda kalır. Luhmann ise toplumun işleyişini açıklarken ne bireysel tanımaya ne de toplumsal iyileştirmeye yönelik bir motivasyon taşır. Onun temel amacı, toplumu değer yargılarından bağımsız biçimde analiz etmektir: Luhmann toplumsal işleyişe analitik bir ilgi gösterir. Kastettiği, toplumu değerlendirmek, dönüştürmek ya da onaylamak gibi normatif bir amaç taşımadığı, yalnızca onu kendi işleyiş mantığı içinde anlamaya ve açıklamaya yönelik bir kuramsal tutumdur (Luhmann, 2021, s. 162). Bu yönüyle yapısal-işlevselci yaklaşımın pozitivistik bakış açısına yaklaştığı görünmekle birlikte, toplumun dinamik yönüne ve karmaşıklığına yaptığı vurgu nedeniyle, toplumsalı tanımlamada oldukça farklı sonuçlara ulaşmaktadır.

Luhmann’ın *antiregionalist* toplum anlayışı, toplumları ulus-devletlerle özdeşleştiren yaklaşımlara karşı çıkar. Toplum, bir devletin sınırlarıyla belirlenen bir birim olarak ele alınamaz. “Alman toplumu”, “Fransız toplumu” ya da “İran toplumu” gibi gündelik kullanım örnekleri sosyologlar açısından yanıltıcıdır; çünkü bu tür ifadeler, ulus-devletleri kapalı toplum birimleri olarak varsayar. Luhmann’a göre devletler toplumsal incelemenin birimi olamaz; onun yerine, tüm iletişim olanaklarını kapsayan bir dünya toplumu (Weltgesellschaft) perspektifinden hareket edilmelidir (Luhmann, 2021, s. 167).

Luhmann’ın kuramının *konstrüktivist* olarak nitelendirilmesinin nedeni, sosyolojiyi toplumdaki ayrı ve nesnel bir gözlem pozisyonuna yerleştirmemesiyle ilgilidir. Aksine,

sosyoloji gözlemlediği sistemin bir parçasıdır ve gözlem her zaman belirli bir perspektife bağlıdır. Gözlem (Beobachtung), bir sistemin kendine özgü işlem tarzıdır ve bu işlem, bir fark (Differenz) üretmek suretiyle işler: Bir şey ancak başka bir şeyden ayırt edilerek gözlemlenebilir. Bu da gözlemin her zaman seçici, sınırlı ve perspektifli olması anlamına gelir. Luhmann, gözlemin bu doğasını ikinci derece gözlem (Beobachtung zweiter Ordnung) kavramıyla derinleştirir. Birinci derece gözlemde göz ardı edilen farklılıklar, ikinci derecede gözlemleyen bir başka sistem tarafından fark edilebilir: Bir sistem, başka bir sistem tarafından gözlemlendiğinde, bu gözlem aynı zamanda gözlemlenen sistemin neleri dışladığını da görünür kılabılır. Bu durum, sistem kuramına özgü bir eleştiri biçimi imkânı yaratır ve geleneksel normatif eleştiri modellerinden ayrışır (Luhmann, 2004, s. 52). Toplum, yalnızca tek bir boyuttan çözümlenebilecek bir bütünlük değil, aksine neredeyse sınırsız sayıda analiz düzeyini mümkün kılan bir yapıdır. Ancak analizcinin tüm bu olasılıkları aynı anda dikkate alması mümkün olmadığından, inceleme her zaman belirli unsurlarla sınırlandırılır. Luhmann'ın perspektif adını verdiği bu durum, analizin zorunlu olarak belirli bir odakla yürütülmesini ifade eder. Dolayısıyla onun yaklaşımı, bir yandan klasik sosyolojinin bakış açısını eleştirir, öte yandan bu bakışı dönüştürerek yeni bir kuramsal çerçeve ortaya koyar.

Toplumsal Farklılaşma Biçimleri

Niklas Luhmann, sosyolojik geleneğe yönelttiği eleştirilere rağmen, toplumsal farklılaşma kavramını Durkheim, Weber ve Simmel'in analizlerinden miras alır. Ancak bu kavramı dört temel tipi ayırt ederek teorik düzeyde daha da geliştirir: segmanter (parçalı) farklılaşma, merkez/çevre farklılaşması, katmanlaşmalı farklılaşma ve işlevsel farklılaşma (Luhmann, 2018, s. 613). Luhmann'ın farklılaşma kuramı, özellikle modern öncesi toplumdan modern topluma geçişin analizinde, seleflerine kıyasla daha kesin ve anlaşılır bir kuramsal çerçeve sunar.

Parçalı (Segmanter) farklılaşma, toplumun benzer işlevlere sahip eşit parçalar hâlinde örgütlendiği ilkel biçimi temsil eder. Bu yapı, özellikle arkaik, kabile temelli toplumlarda görülür. Luhmann'a göre bu toplumların temel özelliği kurumsal yapılarının durağanlığıdır: Değişim düşüncesi dahi bu tür topluluklar için sapkınlık ya da tehdit olarak algılanır (Luhmann, 2018, s. 654).

Merkez/çevre farklılaşması ise eşitliğe değil, açık bir şekilde eşitsizliğe dayanır. Belirli bir mekânın yalnızca belli bir grup tarafından kullanılması bu ayrışmanın temelidir. Luhmann, imparatorlukların merkezî yapılarında ya da kırsal/şehirsel ayrımlarda bu tip farklılaşmanın

örneklerini görür. Ancak çevrenin merkez karşısında tam bir bağımlılık ilişkisine girmediğini, tersine belli bir özerklik koruduğunu vurgular: Merkez/çevre ayrımı temelde merkezlerin çoğalmasıyla belirginleşir; çevre ise bu merkezlerin varlığına indirgenemez (Luhmann, 2018, s. 663).

Katmanlaşmalı farklılaşmada toplum yapısı, toplumu eşitsiz ve hiyerarşik düzende örgütlenmiş katmanlara ayırır. Soylu/avam ayrımı, kast sistemleri veya lonca temelli yapılar bu modele örnek teşkil eder. Avrupa’da bu yapı, 15. ve 16. yüzyıla dek baskın olmuş ve toplumsal eşitsizlik her alana –hukuk, yaşam tarzı, mekânsal yerleşim vb.– nüfuz etmiştir (Luhmann, 2018, s. 686-689).

İşlevsel farklılaşma ise modern topluma özgüdür ve toplumu farklı işlevsel alt sistemlere ayırır. Ekonomi, siyaset, hukuk, bilim, din, eğitim, sanat ve medya gibi sistemler, kendi içinde özgül kodlarla işler: ekonomi ödemek/ödememek, hukuk haklı/haksız, bilim doğru/yanlış gibi ikili kodlar üzerinden gözlem yapar. Bu sistemler bir bütün hâlinde birleşmez; her biri toplumsal gerçekliği kendi perspektifinden yapılandırır (Luhmann, 2018, s. 613). Bu tür bir farklılaşma, ikinci derece gözlem (Beobachtung zweiter Ordnung) mekanizmasıyla pekişir. İşlevsel sistemler yalnızca kendi iç işleyişlerini değil, diğer sistemlerin gözlem tarzlarını da gözlemleyerek kendi yönelimlerini belirlerler. Bu gözlemsel yansıma, sistemler arası ilişkileri yönlendiren önemli bir mekanizmadır. Ayrıca işlevsel olarak farklılaşmış toplumlar, bireylerin çeşitli sistemlere kısmi katılımı (Teilinklusion) üzerinden işler. Her birey, hukuktan eğitime, siyasetten sağlığa kadar farklı işlev alanlarında farklı biçimlerde yer alabilir. Ancak bu katılım garanti edilmiş erişimi ifade eder; bireyin sistemsal erişimi fiilen kullanıp kullanmadığı ise ikinci plandadır. Bu noktada sistemlerin sürekliliği ve işlerliği, örgütsel yapılar aracılığıyla güvence altına alınır (Luhmann, 1993, s. 31).

Birey ve Toplum İlişkisi: Kendine Göndermeli Birey

İnsanın ya da bireyin sistem kuramı çerçevesinde ele alınmasında belirleyici olan, geleneksel olarak birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığı varsayılan birey ve toplum alanlarının, her ikisinin de birer sistem -psişik ve sosyal sistemler- olarak kavramsallaştırılması bakımından birbirine yaklaştırılmasıdır. Sosyal sistemler gibi psişik sistemler de otopoietiktir; yani kendilerini kendi öğeleri aracılığıyla üretilip yeniden üretirler. Anlama dayanırlar ve eylemlere anlam yüklerler (Ritzer, 2018, s. 195). Ancak toplum sistemi yalnızca iletişim, psişik sistem ise bilinç yoluyla yeniden üretilir. Bu iki sistem arasında doğrudan müdahale imkânı bulunmaz. Bu operasyonel kapalılığa rağmen, sosyal ve psişik sistemler arasındaki ilişki karşılıklı bir bağımlılıkla

şekillenir. Psişik sistemin sosyal sisteme doğrudan müdahale etme kapasitesi olmasa da, iletişimi uyarabilir, rahatsız edebilir veya irite edebilir. Sosyal sistemler özerktir, ancak bu özerklik onların tam anlamıyla bağımsız olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle, psişik ve sosyal sistemler birbirinden tamamen kopuk ya da izole yapılar değildir; her biri, diğerinin performansından yararlansa da kendi yapısal bütünlüğünü ve özerkliğini koruyan sistemlerdir. Bu yapı, aile sosyolojisinde bilinen bir ilişki modelini çağırıştırır: *Living apart together*. Dolaylı etkileşim biçimleri aracılığıyla birbirlerini sürekli olarak irite eden psişik ve sosyal sistemler, sistem kuramında bireyin ne gereksiz ne de etkisiz hale geldiğini ortaya koyar. İkincil literatürde sıkça dile getirilmiş olsa da, birey sistem teorisinde dışlanmış değildir (Schroer, 2022, s. 299).

Luhmann, bireylerin toplumsal değişim üzerindeki etki olanaklarını ortadan kaldırmaz. Onun argümantasyonu oldukça nettir: İnsanın toplumun merkezinden çevresine yerleştirilmesini, bireyin artık önemsiz hâle geldiği biçiminde yorumlamak doğru değildir. Tam aksine, Luhmann’a göre insanın sosyal sistemlerin çevresine konumlandırılması yönündeki teorik-teknik karar, sosyal sistemler açısından bir rahatlama anlamına gelir. Artık her şeyin, öngörülemez bir değişken olarak bireye bağlı olmadığı kabul edilir. Bu ise birey açısından bir özgürlük artışı yaratır: Artık toplumun genel denetimi altında değildir; tersine, onun sınırlayıcı prangalarından kurtulmuş bir birey olur (Schroer, 2022, s. 299-300).

Bu dönüşüm özellikle işlevsel olarak farklılaşmış toplumlara geçişle birlikte belirginleşir. Artık birey yalnızca tek bir alt sisteme ait olamaz; tersine, farklı alt sistemlere katılmak zorundadır (Luhmann, 1999, s. 158). Hiçbir tekil sistem (hukuk, ekonomi, sağlık vd.) bireyi bütünüyle kendi içinde barındıramaz. İşlevsel farklılaşmış toplumun bireyi, Luhmann’ın ifadesiyle, “sosyal olarak yersiz yurtsuz” (Luhmann, 1999, s. 16) hâle gelir. Ancak bireyler artık toplumun bileşenleri olarak sabitlenmediklerinde, toplum onlara çok çeşitli şekillerde ulaşabilir: birey, seçmen, baba, turist, organ bağışçısı, tüketici gibi farklı roller içinde algılanabilir. Modern toplumlarda, modern öncesi toplumlardan farklı olarak, eskiden sapma ya da hatta bir tür canavarlık olarak değerlendirilen durumlar norm hâline gelir: karma bireysellik (Mischindividualität) (Luhmann, 1999, s. 160) ya da karma varoluş (Mischexistenz) (Luhmann, 1993, s. 30) yaşamak gibi. İşlevsel olarak farklılaşmış toplum, bireylere çok daha çeşitli ve karmaşık ilişki biçimlerini mümkün kılar; ancak aynı zamanda bireye, hangi sistem iletişimlerine hangi anda ve hangi ilgilerle katılacağına karar verme sorumluluğunu da yükler. Toplumun belirgin işlevsel farklılaşması, bireyin ne zaman ve ne şekilde topluma katılacağına

kendisinin karar vermesini gerektirir: Kiminle evleneceği ve kaç çocuk sahibi olacağı; hangi mesleği seçeceği ve tüketim tercihlerine ne öncelik vereceği gibi (Luhmann, 2017, s. 99).

Luhmann'ın bireysellik anlayışı açısından belirleyici olan, bireylerin her zaman var olmuş olması değil, bireysellik semantiğinin -ve onunla birlikte gelen kendini gerçekleştirme ve özgürleşme çağrışımlarının- görelî olarak geç ortaya çıktığı ve muhtemelen toplumsal yapısal kırılmalara bir tepki olarak anlaşılması gerektiğidir (Luhmann, 1999, s. 153). Bu nedenle bireyselleşme, Luhmann açısından kutlanması gereken ilerici bir modernlik başarısı değil, işlevsel olarak farklılaşmış toplumun zorunlu bir sonucudur. İşlevsel farklılaşma, birey açısından bireysellikte bir artış anlamına gelebilir; çünkü birey, toplumsal bütünlüğün doğrudan denetiminden kaçma olanağı elde eder. Bireyin tüm yaşam alanlarına sınırsız erişimi giderek azalır ve bunun yerine kısmi erişim biçimleri geçer. Ancak bu sınırlamayla birlikte bireyin eylem özgürlüğü eğilimi de artar (Luhmann, 2018, s. 805). Bu bağlamda bireysellik, toplumsal sistemlerin kendi işleyiş mantıklarının bir yan ürünü olarak görülür ve normatif bir kazanım olarak yüceltilmez. Luhmann'ın perspektifi, bireyselleşmeyi modern toplumun işlevsel farklılaşmasıyla birlikte ortaya çıkan zorunlu bir koşul olarak kavrar. Böylece birey, özgürlüğünü yalnızca toplumsal yapıların sınırlandırıcı etkisi altında değil, aynı zamanda bu yapılar sayesinde mümkün kılınan seçenekler içinde deneyimler.

SONUÇ

Niklas Luhmann geliştirdiği sistem teorisinin konumu her zaman tartışmalı olsa da evrensel bir iddiayla ortaya koyduğu, tamamen kendine özgü sistem kuramına dayalı bir toplum teorisi oluşturma konusundaki temel başarısı bugün artık geniş ölçüde kabul görmektedir. Sosyoloji disiplininde Luhmann'ın yaklaşımı yoğun tartışmalara yol açmış, çeşitli eleştirileri tetiklemiş ve çok sayıda teorik müdahaleye zemin oluşturmuştur. Onun yaklaşımı yalnızca sosyoloji içinde değil, aynı zamanda çok sayıda farklı disiplinde de kullanılmaktadır. Hukuk ve siyaset biliminden ekonomi ve eğitim bilimine, teoloji, sanat ve medya çalışmalarına kadar pek çok disiplin, az ya da çok yoğun biçimde Luhmann'ın teorisiyle hesaplaşmak durumunda kalmıştır (Berg ve Schmidt, 2000).

Bütün bu başarıya rağmen, Luhmann sosyoloji alanında her zaman bir tür mesafeli şüpheyile karşılanmıştır. Belki de bu kuşkunun nedeni, Luhmann'ın açık biçimde tanımlanabilir bir sosyolojik çevreden gelmemesi ve disipliner sosyalleşme sürecinden geçmemiş olmasıdır. Eğitimli bir hukukçu ve kamu görevlisi olan Luhmann, hızlı biçimde doktorasını ve doçentlik tezini tamamlamış, ardından profesörlüğe atanmış ve bu yönüyle “açıkça dışarıdan gelen” bir

figür olmuştur. Sosyolojiye bir Quereinsteiger (alan dışından gelen) olarak giren Luhmann, yayınlarıyla kendisine dikkat çekmeyi başarmış ve zamanla görmezden gelinmesi mümkün olmayan bir teori üreticisine dönüşmüştür. Özellikle 1980’ler ve 1990’lardaki büyük etkisi, yalnızca teori alanındaki başarılarından değil, aynı zamanda Habermas’ın sosyolojiden giderek felsefeye yönelmesi ve Fransa’dan ithal edilmek zorunda kalınan yeni teorik açılımların eksikliğinden de kaynaklanmaktadır (Schroer, 2022; Reese-Schäfer, 2001b).

Luhmann’ın doğa bilimlerine yönelimi de özellikle Almanya’daki doğa ve tin bilimleri ayırımına duyarlı meslektaşları arasında eleştirilmiştir. Çünkü Almanya’da doğa bilimleri ile tin bilimleri arasındaki ayırım hâlâ belirleyici kabul edilmekte ve sosyal bilimler tartışmasız bir şekilde tin bilimleri alanına yerleştirilmektedir. Her ne kadar sosyoloji ile biyoloji arasında - Spencer, Mead, Plessner, Goffman veya Elias gibi düşünürlerde olduğu gibi- çeşitli temaslar aranmış olsa da, bu tür bağlantılar çoğunlukla Sosyal Darwinizmi meşrulaştırma şüphesiyle karşılanmıştır. Oysa Luhmann’a göre bu tür politik reflekslere dayanan yargılar, önemli teorik gelişmeleri görmezden gelmeye yol açmaktadır (Baecker, 2014).

Bu eleştiri süreci göz önüne alındığında, Luhmann’ın sistem teorisinin çok sayıda eleştiriye hedef olmuş olması şaşırtıcı değildir. Elbette bu, burada sunulan her teorik yapı için geçerli olabilir; fakat Luhmann’ın teorisi söz konusu olduğunda, bu eleştiriler çoğu zaman doğrudan teorisinin tanıtımıyla birlikte ortaya çıkmıştır. En bilinen örneklerden biri, teoriyi tanıtmakla kalmayıp, aynı zamanda olası karşı argümanları da sunan Habermas-Luhmann (1997) tartışmasıdır. Luhmann’a yöneltilen temel eleştiri, teorisinin egemenliğe uygun sorulara ve egemen olanın meşrulaştırılmasına hizmet ettiği yönündedir (Habermas ve Luhmann, 1997, s. 170).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Luhmann’ın teorisinin terk edilmesini savunan eleştiriler birkaç başlıkta toplanabilir: Teorisinin eleştirel olmaması, insanı yeterince dikkate almaması, ampirik olarak çalışılabilir olmaması ya da son dönemde önem kazanan beden, mekân ve şeyler gibi kategorilere yeterince yer vermemesidir. Ancak aynı noktalar, Luhmann’ın kurduğu teorik yapının geliştirilmesi ve tamamlanması için de birer gerekçe olarak ya da hareket noktası olarak görülebilir (Schroer, 2022, s. 303).

Bu bağlamda özellikle, toplumsal eşitsizlik, iktidar ve tahakküm ilişkilerinin sistem kuramı içinde çoğu zaman ikincil bir konuma itilmesi eleştiri konusu olmuştur. İletişimsel işlemlerin sistem içi farklılaşma mantığına öncelik verilmesi, sınıf, cinsiyet ve etnisite gibi toplumsal ayırım eksenlerinin analitik ağırlığını azaltmakta; bu durum, sistem kuramının

eleştirel toplumsal analiz açısından sınırlı bir perspektif sunduğu yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmektedir (Habermas, 2022; Reese-Schäfer, 2001a). Toplumsal çatışma ve eşitsizliklerin tarihsel ve maddi bağlamlarından büyük ölçüde soyutlanarak ele alınması (Özkurt, 2025), kuramın güç ilişkilerini görünür kılma kapasitesini zayıflatan temel bir sınırlılık olarak değerlendirilmektedir.

Benzer biçimde, normatif konum alışların bilinçli olarak askıya alınması, Luhmann'ın sistem teorisinin toplumsal adalet, iktidar ve politik müdahale sorularına mesafeli bir konumda durmasına yol açmaktadır. Habermasçı eleştiri hattında bu durum, iletişimin normatif temellerinin dışlanması ve demokratik meşruiyet sorununun sistem kuramı içinde yeterince temellendirilememesi şeklinde formüle edilmiştir (Habermas ve Luhmann, 1997). Bu yönüyle sistem teorisi, toplumsal düzenin işleyişini betimleme konusunda yüksek bir açıklayıcılığa sahip olmakla birlikte, eleştirel ve dönüştürücü bir toplum teorisi olma iddiasını bilinçli olarak sınırlamaktadır.

Luhmann'ın yaklaşımı, toplumsal düzenin işleyişini yüksek düzeyde soyut ve kendine referanslı bir çerçevede açıklamakta başarılı olsa da, toplumsal dönüşüm, çatışma ve direniş dinamiklerini yeterince kavramsallaştıramadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Toplumsal değişimin, öznelerin kolektif eylemleri ya da tarihsel kırılmalar üzerinden değil, ağırlıklı olarak sistem içi farklılaşma ve karmaşıklık artışı üzerinden ele alınması, politik ve tarihsel momentlerin analitik önemini sınırlamaktadır. Bu nedenle sistem kuramı, modern toplumun istikrarını ve sürekliliğini açıklamada güçlü, ancak radikal toplumsal dönüşümleri ve krizleri kavramsallaştırmada görece zayıf bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (Schroer, 2022; Wagner, 1994).

Bununla birlikte, söz konusu eleştiriler Luhmann'ın kuramının bütünüyle reddedilmesinden ziyade, onun sınırlarının işaretlenmesi ve kuramsal olarak ilerletilmesi açısından da üretken bir işlev görmektedir. Nitekim insan, beden, mekân ve maddi unsurların sistem kuramı içinde ikincil konumda kalması, son dönem tartışmalarda bu kategorilerin iletişim kuramıyla yeniden ilişkilendirilmesine yönelik önemli teorik açılımlara zemin hazırlamıştır. Bu anlamda Luhmann'ın sistem teorisi, eleştiriler aracılığıyla kapanan değil, aksine sürekli olarak yeniden yorumlanan ve genişletilen bir kuramsal referans noktası olarak sosyolojik teori içindeki merkezi konumunu korumaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

This study provides a systematic introduction to Niklas Luhmann's theory of social systems as a general sociological framework for understanding modern society. In contrast to classical sociological approaches that conceptualize society as a collectivity of individuals, actions, or shared norms, Luhmann defines society as an autopoietic system of communication. Society, in this view, is constituted exclusively by communicative operations that reproduce themselves by being recursively connected to further communications. Individuals do not form the components of society but belong to its environment; they function as psychic systems that make communication possible without becoming part of it. This theoretical shift requires a fundamental rethinking of the relationship between individual and society and challenges the humanist foundations of much of sociological theory.

The study situates Luhmann's work in relation to the tradition of structural functionalism, particularly Talcott Parsons, while emphasizing Luhmann's decisive transformation of this tradition. Instead of explaining social order through normative integration or value consensus, Luhmann replaces classical functionalism with a theory of functional equivalence. The central question is no longer how given structures maintain social stability, but how social systems cope with complexity by selecting among multiple possible forms of organization and meaning. Social order is thus not the result of shared values, but of ongoing processes of selection that stabilize expectations under conditions of contingency.

A key conceptual foundation of Luhmann's theory is the system/environment distinction. Social systems emerge by drawing boundaries that differentiate internally meaningful communication from an external environment that is always more complex than the system itself. Because the environment offers more possibilities than any system can process, systems must reduce complexity in order to remain operable. This reduction does not eliminate contingency but organizes it, enabling social systems to maintain continuity while remaining open to irritation and change. Complexity, selection, and contingency therefore form the core of Luhmann's understanding of social dynamics.

Within this framework, communication replaces action as the elementary operation of the social. Luhmann conceptualizes communication not as the transmission of messages between actors, but as the synthesis of three selections: information, utterance, and understanding. Communication only occurs when these three moments are successfully combined and linked to further communication. Even misunderstanding counts as

communication insofar as it generates new communicative connections. Social systems exist only as long as such chains of communication continue; when communication ceases, the system dissolves.

The concept of autopoiesis further specifies this self-referential character of social systems. Borrowed from biological theory, autopoiesis denotes the capacity of a system to produce and reproduce its own elements through its own operations. In social systems, this means that only communication can produce communication. Social systems are therefore operationally closed: they cannot import meaning directly from their environment but must construct it internally through their own communicative processes. At the same time, they remain cognitively open, since events in their environment can irritate and stimulate new communication. This combination of closure and openness allows social systems to adapt without losing their systemic autonomy.

The study also reconstructs Luhmann's theory of social differentiation, which explains the structural transformation from premodern to modern society. Luhmann distinguishes between segmentary, center-periphery, stratified, and functional differentiation. Modern society is characterized by functional differentiation, in which autonomous subsystems such as politics, law, economy, science, education, religion, and art operate according to their own binary codes (for example, legal/illegal, payment/non-payment, true/false). No subsystem can claim overall control of society; instead, modern society consists of multiple, mutually observing systems that process social reality from different perspectives.

This structural condition fundamentally shapes the position of individuals. Since individuals are not elements of society but part of its environment, they can only participate in social systems in partial and situational ways. Functional differentiation produces a form of multiple inclusion in which individuals simultaneously belong to many systems without being fully absorbed by any of them. This fragmentation does not reduce individual significance but increases personal autonomy, as no single system can fully determine a person's identity or life course.

By reconstructing these core concepts—communication, autopoiesis, system/environment differentiation, complexity, and functional differentiation—the study clarifies Luhmann's distinctive contribution to modern social theory. It presents systems theory not as a normative or human-centered doctrine, but as an analytical framework for

understanding how modern society reproduces itself under conditions of structural complexity and contingency.

KAYNAKÇA

- Baraldi, C., Corsi, G., ve Esposito, E. (2019). *GLU. Glossar zu Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme*. Suhrkamp.
- Can, B. (2022). Epistemolojik ve Metodolojik Bağlamda Niklas Luhmann'ın Sistem Teorisi ve Argümanları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(32), 387-413. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1176871>
- Ertong Attar, G. (2011). Niklas Luhmann'ın Sosyal Sistemler Kuramı Bağlamında Sağlık Sistemi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 3-26. https://doi.org/10.1501/sbeder_00000000032
- Gehlen, A. (2016). *Der Mensch. Seine Natur und Seine Stellung in der Welt*. Klostermann.
- Habermas, J. (2022). *Der philosophische Diskurs der Moderne*. Suhrkamp.
- Habermas, J., ve Luhmann, N. (1997). *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie: Was leistet die Systemforschung?* Suhrkamp.
- Kneer, G., ve Nassehi, A. (1993). *Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme. Eine Einführung*. Wilhelm Fink Verlag.
- Luhmann, N. (1992). *Universität als Milieu*. Haux.
- Luhmann, N. (1993). *Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft (Cilt 1)*. Suhrkamp.
- Luhmann, N. (1999). *Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft (Cilt 4)*. Suhrkamp.
- Luhmann, N. (2000). *Organisation und Entscheidung*. Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, N. (2004). *Ökologische Kommunikation. Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen?* Springer VS.
- Luhmann, N. (2013). *Macht im System*. Suhrkamp.
- Luhmann, N. (2017). *Soziologische Aufklärung. Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*. Springer VS.
- Luhmann, N. (2018). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp.
- Luhmann, N. (2020). *Einführung in die Systemtheorie*. Carl-Auer-Systeme Verlag.
- Luhmann, N. (2021). *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Suhrkamp.
- Özkurt, C. (2025). Çağdaş Toplumlarda Eşitsizlikler ve Kapitalizmin Yeni Tahakküm Formları. *İmgelem*, 16, 153-176. Doi: 10.53791/imgelem.1633812
- Reese-Schäfer, W. (2001a). *Jürgen Habermas zur Einführung*. Junius Verlag.
- Reese-Schäfer, W. (2001b). *Niklas Luhmann zur Einführung*. Junius Verlag.
- Ritzer, G. (2018). *Modern Sosyoloji Kuramları*. De Ki Yayıncılık.
- Schmidt, J. F. K., ve De Berg, H. (Ed.). (2000). *Rezeption und Reflexion. Zur Resonanz der Systemtheorie Niklas Luhmanns außerhalb der Soziologie*. Suhrkamp.
- Schoerer, M. (2022). *Soziologische Theorien. Von den Klassikern bis zur Gegenwart*. Brill Fink Verlag.
- Wagner, P. (1994). *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*. Routledge.

Makale Bilgileri/Article Information

<i>Etik Beyan:</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilir.	<i>Ethical Statement:</i>	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler veya kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Yazar Katkı Beyanı:</i>	Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.	<i>Author Contribution Declaration:</i>	The entire study was created by the author.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır.	<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Yapay Zekâ Kullanımı:</i>	Bu çalışmada herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya uygulama kullanılmamıştır.	<i>Use of Artificial Intelligence:</i>	This study did not utilize any artificial intelligence-based tools or applications.
<i>İntihal:</i>	Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. – İntihal.Net	<i>Plagiarism:</i>	This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. – İntihal.Net

